

PODSTATA

VOJENSKÉ VĚDY

To, co se dnes odehrává v oblasti vědy, je skutečně pozoruhodné. Nejde jen o to, že věda se dnes rozvíjí s dosud nikdy nevidanou intenzitou: je do jisté míry přirozené a tedy pochopitelné, že věda se rozvíjí — a bude se tak rozvíjet i nadále — tím rychleji a intenzivněji, čím pokročilejší je sama lidská společnost.

Rozvoj vědy se však dnes podobá spíše explozi, při níž se tlak šíří všemi směry, než průlomu jedním směrem: věda dnes nesměruje jen k neznámému, dosud neprobádanému, ale „vrací se“ současně i k dřívějším poznatkům, reviduje je a podrobuje je kritice a zjištěné nedostatky či mezery odstraňuje ve shodě se současnou úrovní vědění.

V tomto převratném období se tak zrodilo pojetí vědy jako „otevřeného systému“, jako souboru poznatků, který je sice systematicky utříděn (neboť bez toho by nebylo možné mluvit o vědě), ale který je současně „otevřen“ poznatkům novým a který také zahrnuje — jako velice důležitý prvek — **princip revizibility**. A skutečně, při takové revizi vzala za své již celá řada koncepcí, teorií a pojmů. Každý vědní obor se dnes musí zabývat svými základy stejně tak vážně a se stejnou péčí, jakou věnuje výzkumu dosud neprobádaných oblastí.

To vše se týká i vojenské vědy, a to tím spíše, že charakter současného ozbrojeného zápasu před ní postavil problé-

my, s jakými se dosud nikdy nesetkala. Lze říci, že vojenská věda by se dnes musela zabývat základními metodologickými problémy i tehdy, kdyby snad ostatní vědní obory (a „věda vůbec“) dnes ještě stále „dožívaly své klasické období“.

Základní metodologické problémy vojenské vědy, jejichž současná aktuálnost je mimo jakoukoli diskusi, lze rozčlenit do několika skupin. V článku se budu zabývat jen první z nich: skupinou problémů o podstatě a vymezení vojenské vědy (což je zřejmě nutný „počátek“ všech metodologických úvah) s cílem ukázat, že vojenskou vědu je nutné chápat jako teorii ozbrojeného zápasu, má-li být správně vytyčena problémová oblast, kterou má zkoumat, a soubor metod, kterými je má zkoumat. Nejdříve však rozeberu názor, který — soudě podle odborné literatury i podle odborných diskusí — je velmi častý a „tradiční“.

Podle tohoto názoru je vojenská věda teorií vojenského umění. Pokusím se především ukázat, že tento názor je chybný v samých základech a má navíc řadu důsledků, které rozvoj vojenské vědy podstatně zpomalují.

Aby snad nedocházelo ke zbytečným nedorozuměním: to, co hodlám namítnout proti vymezení vojenské vědy jako teorie vojenského umění, se nijak netýká samotného vojenského umění, ani samotné jeho teorie. Vojenství není jediným oborem, či

oblastí lidské činnosti, kde vedle příslušné speciální vědecké disciplíny — a spolu s ní — existuje „teorie speciální dovednosti“ (a ovšem také tato „speciální dovednost“ v příslušné sféře společenské praxe), aniž by jedna druhou vylučovala či nahražovala. Námitky se tedy budou týkat pouze ztotožnění vědecké disciplíny s teorií speciální dovednosti, k němuž ve vojenství — a možná, že jen v něm — došlo.

Dokázat chybnost názoru, že vojenská věda je teorií vojenského umění, je velmi jednoduché: vojenská věda je vědeckou disciplínou, kdežto teorie vojenského umění je — jako každá teorie speciální dovednosti — disciplínou pedagogicko-technologickou. A ztotožňovat vědu s technologií a pedagogikou (i když mezi těmito oblastmi jsou blízké vztahy) nelze.

Je ovšem třeba dokázat, že teorie speciální dovednosti je skutečně pedagogickou a technologickou disciplínou a ne vědeckou disciplínou. To není obtížné. Zatímco věda zkoumá objektivní zákonitosti a každý ze speciálních vědních oborů zákonitosti, spjaté s určitou vymezenou oblastí reality, pak teorie speciální dovednosti zkoumá způsoby, postupy, normy atp., spjaté s odpovídající oblastí společenské činnosti (praxe). Způsoby, postupy, normy atd. — to je technologie. A pedagogický aspekt teorií speciální dovednosti je v přípravě specialistů pro danou oblast společenské praxe (neboť, obrazně řečeno: k úspěšnému vykonávání určité činnosti nestačí jen „znát“, ale současně i „umět“!), v čemž spočívá i „užitečnost“ a svébytnost teorií speciálních dovedností. Přestože speciální vědní obory a teorie speciálních dovedností se takto doplňují (a obecně řečeno, jedna vychází a čerpá ze druhé), není tedy vhodné je ztotožňovat.

Je zřejmé, že vzhledem k mimořádné složitosti a náročnosti „vojenského řemesla“, jakož i vzhledem k nutnosti připravovat a vychovávat neustále mimořádně velké počty lidí ve vojenském umění, má v tomto případě teorie speciální dovednosti, tj. teorie vojenského umění, rovněž zcela mimořádný význam (patrně mnohem větší, než v jiných oblastech společenské činnosti). Snad právě proto, že teorie vojenského umění má pro činnost ozbrojených sil takový význam a důležitost, mohlo dojít k jejímu ztotožnění s vojenskou vědou. Ať k tomu došlo tak či onak, není vhodné u tohoto ztotožňování dále setrhnout, a to z mnohem podstatnějších důvodů, než jen proto, aby se „věci nazývaly pravými jmény“.

Vojenskou vědu, v jejím dnešním teoreticko-metodickém stavu, lze sotva za-

dit mezi „pokročilejší vědy“, jak jim říká velmi ohleduplně Bertrand Russell. V této souvislosti již nelze podceňovat důsledky, vyplývající logickým způsobem z pojetí vojenské vědy jako teorie vojenského umění:

Takové pojetí posunuje (v každém případě aspoň zužuje) oblast problémů, kterou má vojenská věda zkoumat, neboť doslovně vzato, místo zákonitostí ozbrojeného zápasu by měla takto zkoumat zákonitosti, resp. způsoby jeho vedení. A v tom je přirozeně značný rozdíl. I když lze prokázat, že zákonitosti (racionálního) vedení ozbrojeného zápasu souvisejí se samotnými **objektivními** zákonitostmi ozbrojeného zápasu, nelze nicméně nijak odpovědět na otázku, jak by se při takovém pojetí a při takové orientaci vojenské vědy dospělo k vůbec nějakým poznatkům o těchto objektivních zákonitostech.

Tento posuv (či zúžení) předmětu zkoumání vojenské vědy, pojetí jako teorie vojenského umění, je ovšem úměrně doprovázen posuvem (či zúžením) metod vojenské vědy, neboť metody každého vědního oboru vždy korespondují s jeho předmětem zkoumání. V této souvislosti se neoprávněnost pojetí vojenské vědy jako teorie vojenského umění projevuje zvláště markantně. Vždyť místo vhodného souboru matematických metod, kterých by vojenská věda, pojatá skutečně jako vědní disciplína nutně musela ke zkoumání zákonitostí ozbrojeného zápasu používat, v jejím pedagogicko-technologickém pojetí zcela vystačí s metodami „kvalitativními“ — žádný tlak na rozvoj exaktních metod přitom nevzniká.

Dále by bylo možné diskutovat, a patrně s úspěchem, o tom, zda je účelné členit problémovou oblast vojenské vědy (tj. v jejím adekvátním pojetí), na sféry, týkající se strategie, operačního umění a taktiky, jak je tomu u vojenského umění i u teorie vojenského umění. Není totiž jisté, že zákonitosti ozbrojeného zápasu (či vůbec objektivní realita ozbrojeného zápasu) se ve skutečnosti člení zrovna tak jako způsoby, normy atd. (tedy jako „subjektivní zákonitosti“) jeho vedení.

Pojetí vojenské vědy jako teorie vojenského umění klade také nesprávně otázku specialistů k rozvíjení (a vůbec k „pěstování“) vojenské vědy. Svého času byl např. vžitý názor, že každý vyšší štáb je vojenskoveckým pracovištěm. To je skutečně pravdivé, pokud jde o vojenské umění a jeho teorii, neboť jejich rozvíjení předpokládá dokonalejší „osobní“ znalost „vojenského řemesla“. Předpoklady k rozvíjení vojenské vědy jsou však **především** shodné

s předpoklady k rozvíjení vědy vůbec (tj. jakéhokoliv vědního oboru) a nejsou nutně vázány na štábní praxi, ba dokonce ani na příslušnost k armádě (ve výzkumných institucích Rand Corporation a Kahnův Hudson Institut pracují na vysoce závažných vojenských problémech naprosto civilisté).

Nejpodstatnějším a nejpozoruhodnějším důsledkem záměny vojenské vědy za teorii vojenského umění je to, že vojenská věda se stává „nedostatečně teoretickou“ a tím, ačkoli **slovně** to vypadá paradoxně, i „málo praktickou“.

Vojenská věda musí skutečně pečovat v první řadě o co nejvyšší teoretičnost. Nic jiného jí totiž nezbyvá. Je snad jediným speciálním vědním oborem (přitom s tak mimořádně komplikovanou výzkumnou problematikou), který nedisponuje adekvátní „experimentální laboratoří“ (takovou laboratoří je jediné válka; žádné cvičení jí v tomto smyslu nemůže nahradit — cvičení se také týká spíše vojenského umění, než vojenské teorie). „Málo teoretická“ vojenská věda je pak nutně vždy „o jednu fázi pozadu“: pro výzkum zákonitostí budoucího ozbrojeného zápasu (tj. v budoucí válce) má k dispozici experimentální podklady, získané v ozbrojeném zápase minulém. Vzhledem k nedostatečné úrovni své teorie (a v souvislosti s velmi rychlým tempem společenského rozvoje vůbec) nemá k dispozici žádné prostředky, s jejichž pomocí by mohla zákonitosti **budoucího** ozbrojeného zápasu prozkoumat, neboť aspoň zdůvodněně předvídat. Pak ovšem nemůže ani přispět přípravám ozbrojených sil k budoucímu ozbrojenému zápasu tak, jak se to od ní právem požaduje.

Pojetí vojenské vědy jako teorie vojenského umění je pak v naprostém rozporu s touto nezbytností prvořadého rozvíjení vojenské teorie. V důsledku toho, že vojenské umění je zcela spjata s výzbrojí a technickou vybaveností ozbrojených sil, s jejich organizační výstavbou atd., je samo („subjektivní“) součástí **současné** reality ozbrojených sil. Teorie vojenského umění pak rovněž slouží především **současnému** potřebám ozbrojených sil, zejména při výchově a výcviku velitelských a štábních kadrů, a i když je určitým teoretickým zobecněním vojenské praxe, přesto nemůže odpovídat teoretickou vojenskou disciplínu zastoupit. Vojenská věda v pojetí teorie vojenského umění pak nutně tihne k současnosti a „bezprostřední praktičnosti“ mnohem více a k budoucnosti a vysoké teoretičnosti mnohem méně, než jak by tomu mělo správně být.

Z rozboru tedy vyplývá, že pojetí vojenské vědy jako teorie vojenského umění je neudržitelné a je nutné od něho upustit. Přicházím tak k otázce, jak tedy vojenskou vědu vymezit.

Již dříve jsem se zmínil o tom, že oblast zkoumání speciálních vědních oborů lze charakterizovat jako soubor problémů o objektivních zákonitostech, které se projevují v určité vymezené oblasti objektivní reality. (Tato charakteristika je snad poněkud problematická; zatím však není k dispozici lepší). Pro vojenskou vědu, jak je zcela zřejmé, přichází v úvahu oblast ozbrojeného zápasu. Vojenská věda by měla být tedy vědou o zákonitostech ozbrojeného zápasu. Aby již v jejím vymezení byla patrná důležitost její teoretičnosti, zdá se tedy uspokojivé charakterizovat vojenskou vědu jako **teorii ozbrojeného zápasu**.

To samo o sobě by však bylo pouhým „slovním vylepšením“, které by ještě nijak nezaručovalo, že takto pojatá vojenská věda by se vystříhala těch nedostatků, k nimž vedlo její pojetí jako teorie vojenského umění. Je proto nutné věnovat speciální pozornost, a to ještě na této „základní úrovni“, problémové oblasti a metodám vojenské vědy s tím předpokladem, že jejich adekvátní vymezení zaručí náležitou teoretickou úroveň vojenské vědy.

Co je tedy zákonitost a čím jsou zákonitosti ozbrojeného zápasu? Tuto základní konceptuální otázku **zcela** nezodpovím, neboť je velmi těsně spjata s otázkou adekvátních metod (speciálních vědních oborů vůbec a vojenské vědy zvláště), což je jiným tématem.

Problém objektivních zákonitostí a tím i vůbec problém určitého pojetí determinismu je výrazným příkladem uplatnění principu revizibility v dnešním „explozivním“ období rozvoje vědy. Jeho řešení také znamená základní převrat v koncepci vědění, výrazně zasahuje do metodologie speciálních vědních oborů a je jednou z „hybných pák“ procesu integrace věd.

Determinismus*) byl — od 16.—17. století — založen na tzv. klasickém principu kauzality, podle něhož jedna a táž příčina „produkuje“ jeden a týž důsledek. Tento princip byl také považován za základní princip vědeckého poznání: věda totiž měla podle tohoto názoru zkoumat takové kauzální vztahy a princip kauzality tak neustále potvrzovat.

Na počátku 20. století vznikla nejprve pochybnost o jednoznačnosti důsledků, tj.

*) To jest „... takový názor, podle kterého se uznává objektivní zákonitost, nutnost, příčinnost.“ Viz Stručný filosofický slovník, Praha, Svoboda, str. 80.

prosazovala se pluralita důsledků (jedna a táž příčina může mít nicméně celou řadu důsledků, z nichž každý nastává s určitou pravděpodobností), až nakonec vznikla pochybnost o pojmech příčina a důsledek a tím tedy i pochybnost o takovém pojetí (kauzality a tím i) determinismu.

Moderní pojetí determinismu, které se dnes postupně konsoliduje, se od tohoto klasického, laplaceovského pojetí velmi liší. Jde sice stále o determinismus (tj. uznává se v něm objektivní zákonitost jevů), avšak založený na jiném pojetí zákonitosti: na pojetí zákonitosti jako funkčních vztahů mezi stavy vzájemně působících objektů. Určitě není náhodné, že současně s takto pojatým determinismem a souběžně s ním se dnes také konsoliduje a ve vědě stále výrazněji se prosazuje tzv. strukturalismus. Vždyť právě (obecná) teorie struktury by měla vymezit a definovat takové pojmy, jako je „objekt“, „celek a jeho část (prvky)“, „systém“,

„stav“ a „změna stavů“, „vzájemné působení“ — a tedy i „zákonitost“.

Adekvátně pojatá vojenská věda by měla tedy vycházet ze základní ideje, že ozbrojené síly jsou určitým systémem, složeným z určitých prvků s určitými vlastnostmi, a že ozbrojený zápas je pak zápasem (v terminologii, užívané zejména v teorii her — souborem) dvou (resp. více?) takových systémů. Měla by se (a to je závazné) orientovat na odhalování a zkoumání funkčních vztahů mezi stavy takto vzájemně působících (= zápasících, ničících se) systémů ozbrojených sil.

První krok v chápání vojenské vědy jako teorie ozbrojeného zápasu tedy vůbec neznamená pouze tuto slovní formulku. Znamená poměrně náročnou (a ve vojenské vědě netradiční) metodologickou práci, spočívající v převzetí idejí **současného** determinismu a strukturalismu a ve specifikaci obecné teorie struktury pro oblast soustavy ozbrojených sil a ozbrojeného zápasu.